

Откривајќи ја нејзината историја:

Регионален феминистички туристички водич

Издание на:

ХЕРА – Асоцијација за здравствена едукација и истражување
Скопје, 2026 година

Автор(к)и за локациите во Тирана

Јонида Синани, Алекса Бектеши, Ванеса Чаушај, Ѓезиме Ринџи,
Криста Манај, Џезиде Гургури, Јургена Гаџа, Аделина Шима

Автор(к)и за локациите во Скопје

Драгана Занова, Марија Ѓорѓиевска, Катерина Милошевска,
Мила Димитровска, Ана Стојанова, Ивона Лазаревска, Мила Ристовска,
Елдар Изберовиќ, Сара Левиќ, Јана Иванова, Рита Стојческа

Авторки за локациите во Белград

Ана Трифуновиќ, Ивана Шпаниќ, Тамара Радовиќ, Дуња Реџиќ,
Јована Божидаревиќ, Анастасија Јеловац, Јована Миловановиќ

Менторки:

Емилија Апостолова – Чаловска
Јелисавета Благојевиќ
Ерилда Селај

Автор и наратор на аудио верзијата:

Роберт Алаѓозовски

Графичко уредување:

Лектура за македински јазик:

Виолета Танчева – Златева

Вовед

Туристичкиот водич „Откривајќи ја нејзината историја“ ги отвора перспективите на разбирање на културното наследство преку приказните, придонесите и творештвото поврзано со жените кои што оставиле значајно влијание врз општеството. Низ историјата, многу од овие приказни останале на маргините на официјалните наративи, иако нивното значење е суштинско за самите општествени, културни и политички процеси. Овој водич има за цел да ги направи видливи овие личности, места и настани, препознавајќи ги како составен дел од заедничкото културно наследство на овие простори.

Преку процес на истражување, учење и соработка, млади луѓе под менторство на експерти од Северна Македонија, Србија и Албанија работеа на мапирање и документирање на локации поврзани со женското движење, културното творештво и општествените промени. Овие локации се дел од минатото, но ги гледаме како живи простори на сеќавање, кои овозможуваат длабоко разбирање на улогата и значењето на жените во обликувањето на заедниците, и самото општество. На тој начин, преку младински-воден процес, младите ја истражуваа сопствената историја и критички пристапија кон доминантните историски наративи. Токму затоа, овој водич претставува туристички ресурс, но и образовна алатка за зачувување и промоција на феминистичкото културно наследство, и кон развој на поинклузивно и родово-сензитивно разбирање на историјата.

Водичот е развиен во рамки на проектот „Откривајќи ја нејзината историја: Зајакнување на младите и зачувување на феминистичкото наследство“, имплементиран од ХЕРА – Асоцијација за здравствена едукација и истражување, Центар за популациски политики и одржлив развој – IPPF Србија и ACPD Албанија, со поддршка од Европската Асоцијација за локална демократија (ALDA), во рамки на BOOST програмата. Проектот има за цел да ги зајакне младите како активни истражувачи и промотори на културното наследство, придонесувајќи кон поголема видливост на женските приказни и нивното место во јавниот и културниот простор.

ХЕРА – Асоцијација за здравствена едукација
и истражување

КЛИКНИ ТУКА ЗА
АУДИО ВЕРЗИЈАТА
НА ВОДИЧОТ

Скопје

- > Фонтана „Лотос“, Градски парк, Скопје
- > Меморијален парк и споменик на Вера Јоциќ
- > Пајонската свештеничка
- > Парк „Жена-борец“
- > Албански театар во Скопје (Театар на народностите)
- > Големата мајка
- > Даница Ручигај
- > Куќата на семејството Рубен
- > Манастир „Успение на Пресвета Богородица“ - Матка
- > Музеј на Македонија
- > Народна Банка на РС Македонија

Фонтана „Лотос“, Градски парк, Скопје

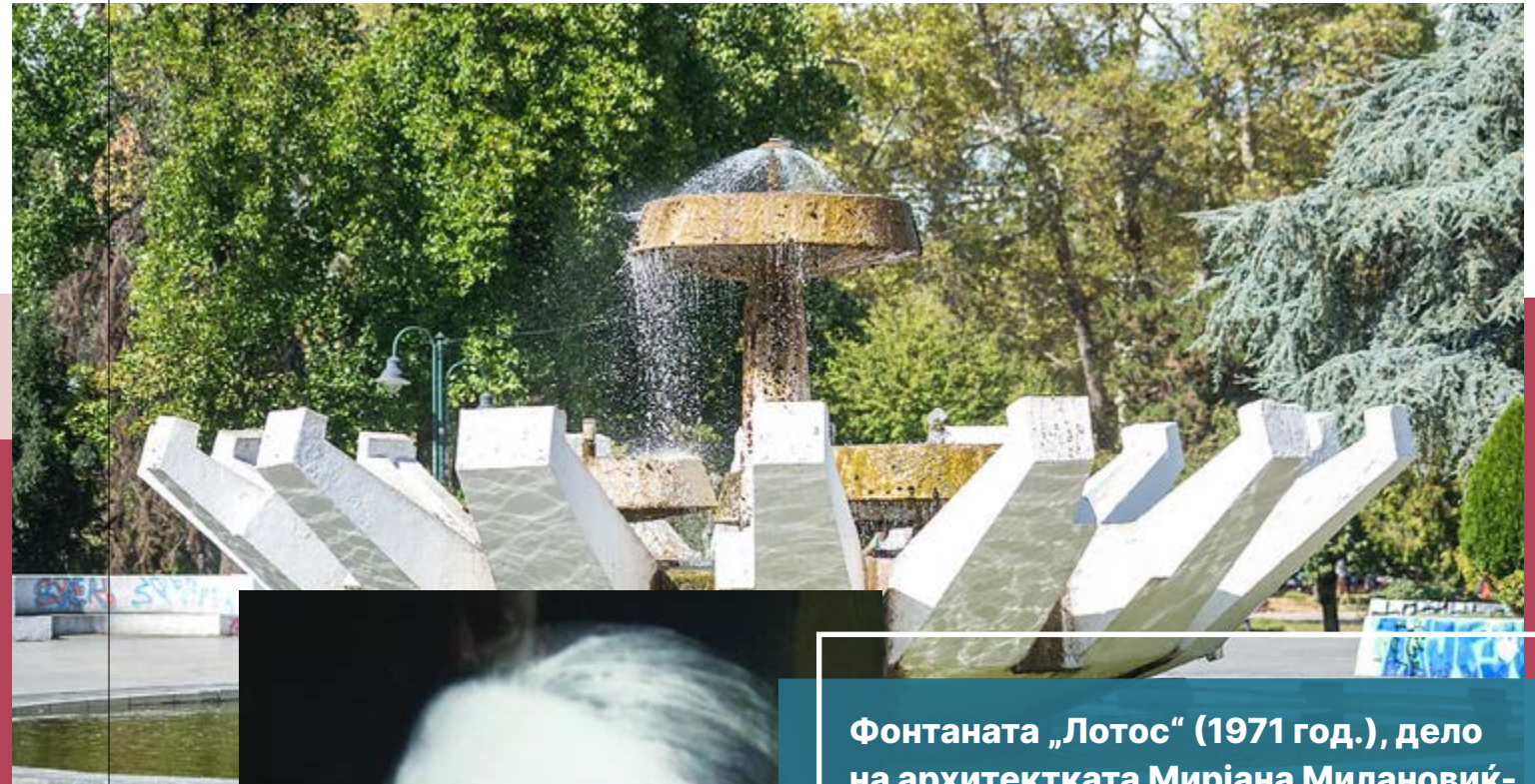
Локација: Градски парк (Дебар Маало), Скопје, РС Македонија
Адреса: ул. „Илинденска“ б.б.

Фонтаната „Лотос“, една од најрепрезентативните фонтани во земјата, била пуштена во употреба на 3 мај 1971 год. Инспирацијата за нејзината форма авторката, архитектката **Мирјана Милановиќ-Волињец** (1938–1982), ја пронашла во лотосовиот цвет, како симболично зачувување на „духот на местото“ (genius loci), поврзан со белите лотосови цветови кои вирееа на местото пред изградбата. Содржи композиција на водни млазови од три топки, така што „водениот облак“ претставува составен дел од архитектурата. Своевремено била и технолошки напредна: проектот за водоводните инсталации бил изработен од италијанската фирма „Алпина“ од Ферара.

Самата фонтана претставува декоративен елемент преку кој јавниот простор е внимателно

дизајниран: поставена е ексцентрично во однос на оската на плато, подигната со скали од пристапната улица и партерно уредено со органски извиени клупи и жардиниери изведени во натур бетон, облагороден со дрво, чиј прочистен колорит е во силен контраст со бујното зеленило на паркот. Меките, кружни форми на фонтаната, со корито со дијаметар од 10 м, како и на партерните елементи, дискретно укажуваат на женскиот принцип во естетското обликување на јавниот простор.

Од својата изградба, до денес, платото на фонтаната „Лотос“, покрај фокусна точка на влезот во скопскиот градски парк, претставува место за социјализација и неформално собиралиште на разните групи кои ја сочинуваат скопската супкултура и уметничка и креативна авангарда.

Фонтаната „Лотос“ (1971 год.), дело на архитектката Мирјана Милановиќ-Волињец, претставува симбол на доцниот модернизам искажан низ женскиот уметнички сензибилитет, кој стана едно од најважните збирни места и локации за заедничарење и дружба на многу генерации скопјани.

 ПРОЧИТАЈ ПОВЕЌЕ

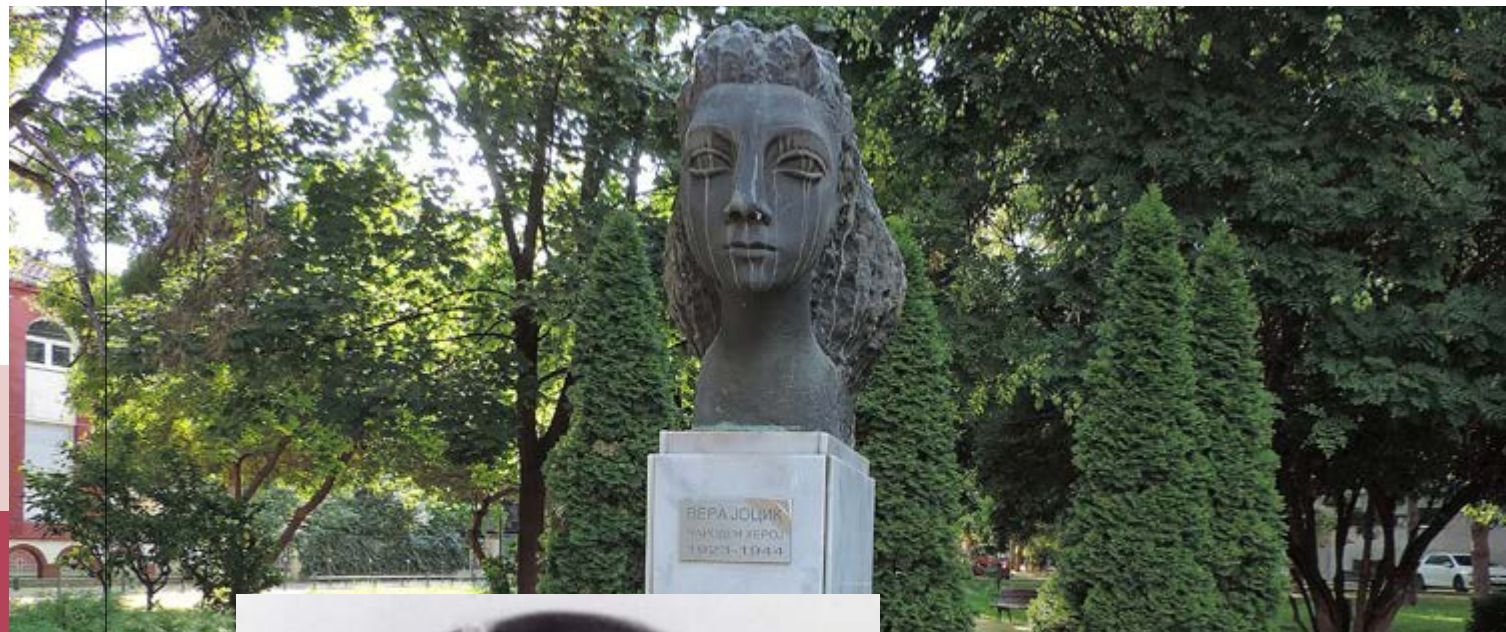
 <https://www.porta3.mk/arhitektonski-medaljon-na-vlezot-vo-gradskiot-park/>

Меморијален парк и споменик на Вера Јоциќ

Локација: Центар, Скопје, РС Македонија
Адреса: ул. „Јордан Хаџи Константинов – Џинот“ б.б.

Меморијалниот парк и споменикот посветен на **Оливера – Вера Јоциќ** (1923-1944) ја одбележуваат животната и револуционерна патека на една од најзначајните жени во македонската и југословенската антифашистичка борба, сестрано активна како политичка работничка, борка, просветителка. На возраст од само 21 година, Вера Јоциќ е смртно ранета во жестока борба со фашистичкиот окупатор. Прогласена е за прва жена – народен херој од Македонија во 1951 година, во нејзина чест низ земјата се именувани улици и институции, а нејзините храброст и несебична жртва се воспевани во современата македонска поезија.

Споменикот на Вера Јоциќ, дело на нејзината сестра, **реномираната скулпторка Вида Јоциќ**, не е само простор на сеќавање, туку и сведоштво за активната улога на жените во борбата за слобода, еднаквост и отпор кон угнетувањето за време на Втората светска војна. Преку нејзиниот лик, меморијалот ја истакнува женската храброст и политичка ангажираност, често маргинализирани во официјалните историски наративи, и служи како едукативна точка за антифашистичкото движење и феминистичките вредности.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vera_Joci%C4%87_monument_02.JPG

Споменикот на Вера Јоциќ е траен симбол на женската храброст и отпорот кон фашизмот, потсетувајќи дека слободата и еднаквоста се изборени и од жени кои за нив ја платија највисоката цена.

 ПРОЧИТАЈ ПОВЕЌЕ

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vera_Joci%C4%87.jpg

Пајонската свештеничка

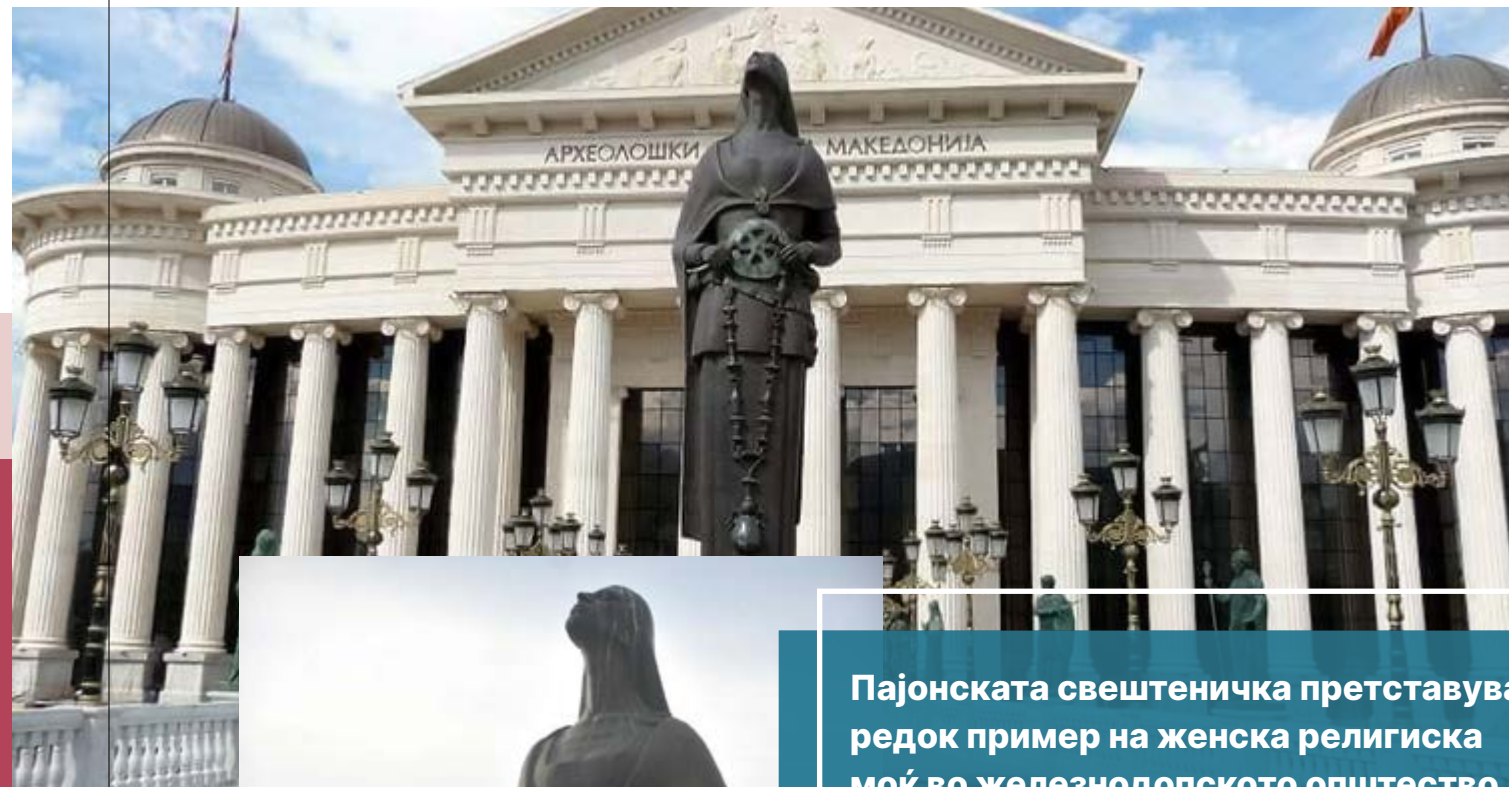
Локација: Центар, Скопје, РС Македонија
Пешачки мост „Око“ и Археолошки музеј на РС Македонија

Археолошките истражувања на некрополата „Лисичин Дол“ кај Исар-Марвинци (Гевгелија) откриле комплексен слој од пајонската култура од железното време (VII-VI век п.н.е.), со богати наоди поврзани со жена со висок социјален статус, позната како „Пајонската свештеничка“. Гробниот инвентар, кој вклучува бројни бронзени култни предмети, упатува на застапеност на жените во ритуалните практики во пајонското општество, проширувајќи ја историската слика според која улогата на жените во јавната и религиската сфера често била маргинализирана. Пронајдените артефакти, аранжирани во поставка – реконструкција на оригиналната гробна поставеност, денес се изложени во Археолошкиот музеј на РС Македонија.

Покрај музејската поставка, **Пајонската свештеничка** е репрезентирана и преку монументална бронзена скулптура поставена на пешачкиот мост „Око“ во центарот на Скопје, создавајќи симболичка врска меѓу културното наследство чувано во Археолошкиот музеј и современата културна меморија на градот. Скулптурата претставува визуелна интерпретација што ја афирмира женската улога во минатото и ја внесува во јавниот простор. Од феминистичка перспектива, функционира како чин на враќање на женската видливост во историјата и како поттик за критичко преиспитување на родовите односи, меморијата и симболичката моќ на културното наследство.

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=3032745133477222&set=a.563668945365366>

Пајонската свештеничка претставува редок пример на женска религиска моќ во железндопското општество, чија современа презентација во јавниот простор ја потврдува женската историја како активен дел од културната меморија и претставува акт на обновување на видливоста на жените од минатото.

ПРОЧИТАЈ ПОВЕЌЕ

Маја Јаневска Илиевска

Парк „Жена-борец“

Локација: Центар, Скопје, РС Македонија

Адреса: аголот меѓу ул. „11-ти Октомври“ и ул. „Филип Втори Македонски“, поставен меѓу Градскиот трговски центар, Собранието на РС Македонија и Porta Македонија.

Паркот „Жена-борец“, кој се протега на површина од 9000 м², бил дизајниран при просторното планирање на градот Скопје по земјотресот од 1963 г. Бидејќи во центарот на градот недостасувало зеленило, паркот бил замислен како зелена оаза и пристапно шеталиште. Покрај таа функција, паркот претставува меморијален простор кој го одбележува учеството на жените во Народноослободителната борба од 1941-1945 г. Идејата за паркот и припаѓа на **Мира Халамбек Вензлер, пејзажна архитектка** од Загреб, Хрватска. Паркот бил официјално отворен на 8 Март 1970 г. со откривањето на споменикот „Жена-борец“ од скулпторот Боро Митриќески, скулптура во апстрактна форма изработена од бел мермер. Во паркот големо значење

има и спомен-обележјето посветено на **Невена Георгиева – Дуња**, која со своите шеснаесет години била најмладата партизанка во Првиот скопски партизански одред и прва жена-борец во партизанските одреди на Македонија.

Со проектот „Скопје 2014“ изгледот на паркот значително е изменет, преку низа скулптурални интервенции кои го „засенуваат“ главниот споменик. Сепак, неговата улога како симбол на активистичкиот дух и непокорот опстојува и натаму. Паркот „Жена-борец“ останува да биде зборно место за низа современи протестни акции, особено оние поврзани со женските права, еманципацијата, социјалните права, синдикалната борба и борбата за родова еднаквост.

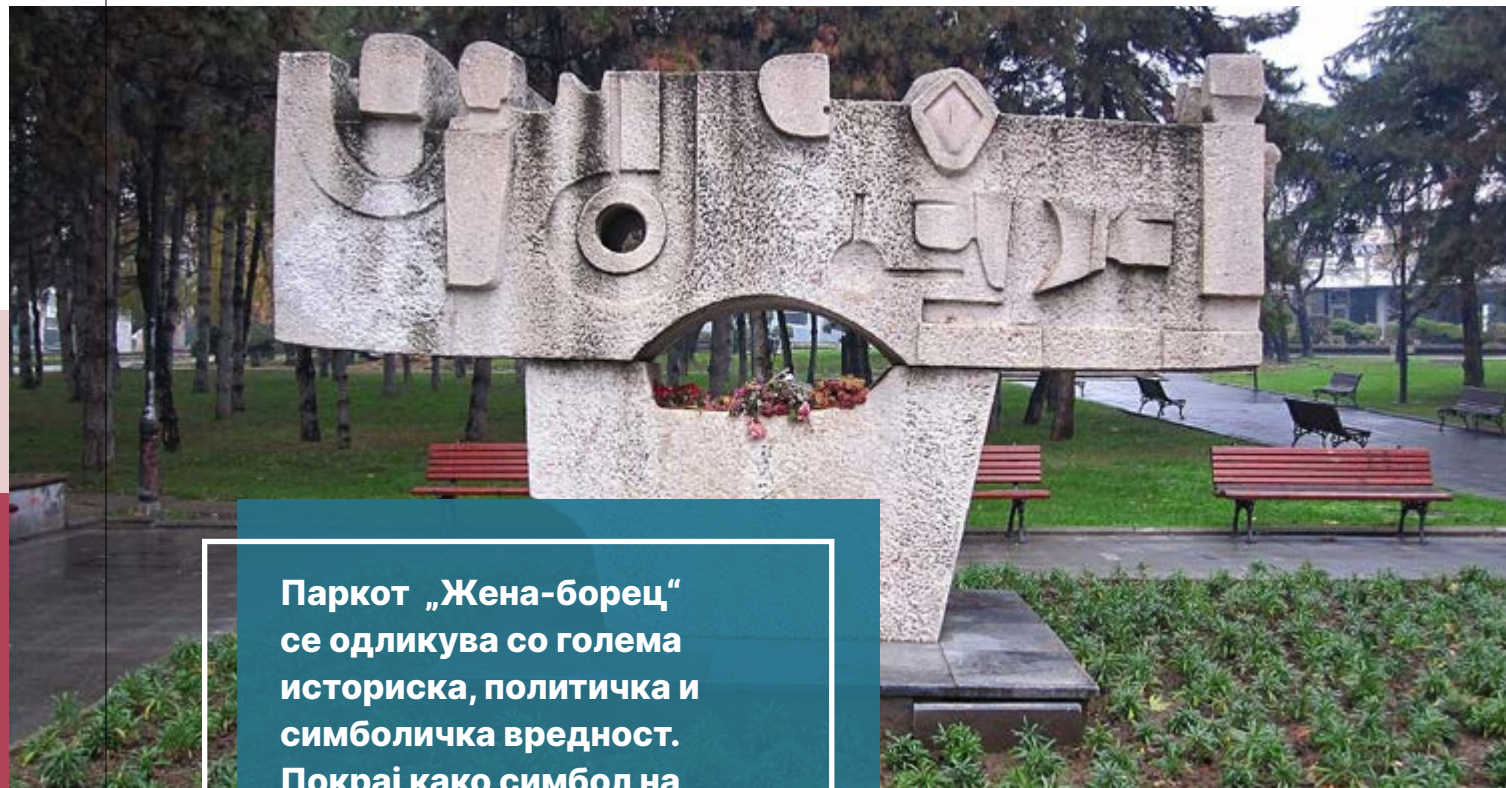
Паркот „Жена-борец“ се одликува со голема историска, политичка и симболичка вредност. Покрај како симбол на женското учество во НОБ, феминистичките вредности на паркот се видливи во неговото авторство кое е доверено на жена-архитект, како и во неговата улога во активистичките движења на 21-от век.

ПРОЧИТАЈ ПОВЕЌЕ

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=29960700>

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=53511989>

Албански театар во Скопје (Театар на народностите)

Локација: Стара Чаршија (Бит-Пазар), Скопје, РС Македонија

Адреса: ул. „Никола Мартиновски“ бр. 41

Албанскиот театар во Скопје, познат и како „Театар на народностите“, е основан во 1950 год. по иницијатива на Народниот совет на Град Скопје. Првично функционирал како „Малцински народен театар“ со две драмски групи, албанска и турска, а низ времето го менувал името и структурата, прилагодувајќи се на политички, културни и општествени околности. Од 2004 год. официјално делува како Национална установа Албански театар Скопје.

Зградата, отворена во 1974 год., се развива на околу 4.500 м² и содржи аудиториум со 350 седишта, сцена, гардероби и административни простории. Проектирана од **архитектките Вера Ќосевска и Љубинка Маленкова**, во стилот на доцниот модернизам,

претставува редок и важен пример на женско авторство во јавната архитектура од тоа време. Од 2014 год. се спроведува реконструкција и модернизација на Театарот за усогласување со современи технички стандарди, продолжувајќи да биде простор на инклузивност и мултикултурен дијалог.

Вера Ќосевска (1929–2024), образувана во Белград, го остварила својот творечки ангажман во Македонија и дала значаен придонес во обновата на Скопје по земјотресот во 1963 година. Љубинка Маленкова (род. 1927), дипломирана во 1951 година, припаѓа на првата генерација македонски жени-архитекти и урбанисти, со влијание врз пошироките развојни политики на градот.

Од 1950 год. до денес, Албанскиот театар е една од најважните сцени на градот, сместен во модернистичка зграда од 1974 год., авторство на архитектките Вера Ќосевска и Љубинка Маленкова и претставува спој на архитектонско наследство, женско творештво и културно заедништво во Скопје.

ПРОЧИТАЈ ПОВЕЌЕ

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=1061983519264584&set=a.500296618766613>

Големата мајка

Локација: Скопје, РС Македонија
Археолошки локалитет Тумба-Маџари, помеѓу населбите „Ченто“ и „Маџари“

„Големата Мајка“ е неолитска антропоморфна теракотна фигурина пронајдена, заедно со низа други артефакти, на археолошкиот локалитет Тумба-Маџари во Скопје. Датирана е во средниот неолит, приближно во VI милениум п.н.е., а по своите стилски обележја припаѓа на културната група „Анзабегово-Вршник“. Висока е околу 39 см и прикажана како издолжена, цилиндрична стилизирана женска фигура што „изникнува“ од постамент во облик на куќа. Има пластично извајан лик, комплексна фризура, дискретно обликувани гради и папок и раце потпрени на куќата. Овој необичен спој на божество и дом не е само уметнички избор, туку силна

порака за духовниот светоглед на тогашниот неолитски човек.

Фигурата се толкува како Божица-мајка, симбол на плодноста, животот, домот и заштитата на семејството. Археолошките траги укажуваат дека фигурината се обесувала над огништето, а во постаментот под фигурината се палеле темјан или сушени билки, што ја поврзува со ритуали за благослов и сигурност во домашната заедница. Иако претставува локално откритие, „Големата Мајка“ се вклопува во поширокиот европски контекст на неолитскиот феномен на женски божества, со јасна локална особеност, нагласена врска меѓу мајката и домот како неделива целина.

„Големата Мајка“ од Тумба-Маџари, неолитска теракотна антропоморфна женска фигура изникната од постамент-куќа, претставува симбол на плодноста, животот и заштитата на домот и доказ за развиен духовен живот во Скопскиот Регион уште пред околу 8.000 години.

ПРОЧИТАЈ ПОВЕЌЕ

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Golemata_Majka.jpg

Даница Ручигај

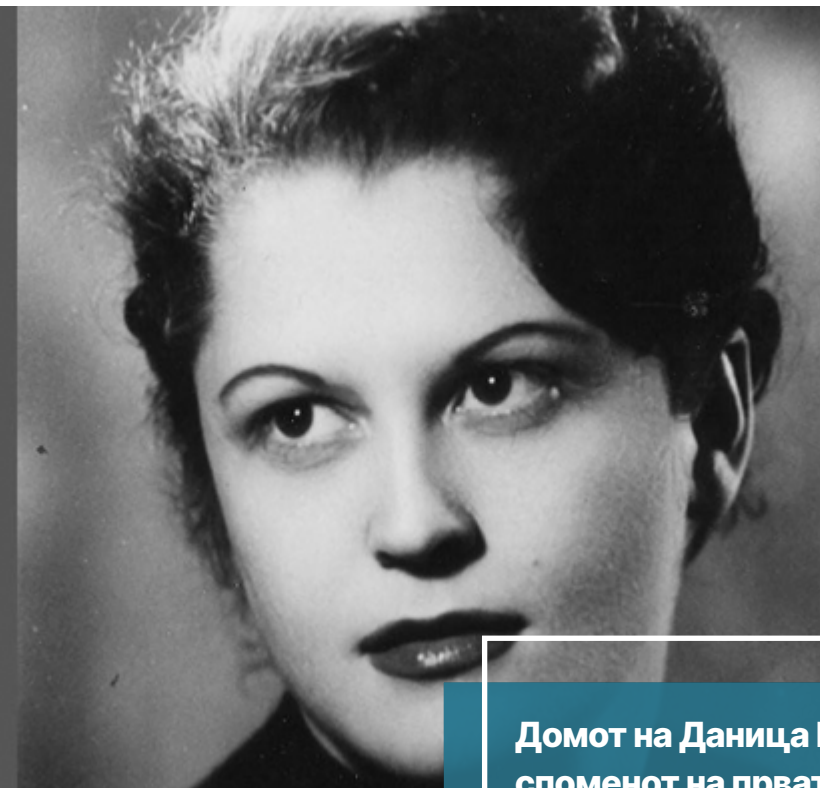
Локација: Центар, Скопје, РС Македонија

Адреса: ул. „Водњанска“ (денес бул. „Мајка Тереза“) бр. 40

Семејниот дом на улицата „Водњанска“ бр. 40 во Скопје е место поврзано со животот, творештвото и трагичната смрт на **првата македонска поетеса, Даница Ручигај** (1934-1963). Таму таа ги пишувала своите песни и го градела сопствениот поетски израз во период кога женските авторски гласови ретко добивале простор и видливост. Нејзината поезија, тивка но јасна, зборува за љубовта, личното искуство и внатрешниот свет на една млада жена која свесно влегува во книжевната сцена на своето време.

По земјотресот во 1963 година, во кој Даница трагично го загубила животот, нејзиниот дом добива особено значење бидејќи во

неговите урнатини биле пронајдени нејзините последни песни, постхумно објавени како нејзина втора издадена стихозбирка. Денес, ова место се препознава како дел од културната меморија на Скопје и како важна точка во феминистичката историја на македонската книжевност, потсетувајќи на потребата женските творечки траги да бидат видливи, зачувани и раскажани. Овој простор не е музеј, но носи силна симболична вредност, бидејќи сведочи за секојдневието на една млада жена што создава литература во време на ограничени можности. Како такво, местото функционира како сеќавање и како потсетник дека градот памети и преку своите невидливи женски приказни.

Домот на Даница Ручигај го чува споменот на првата македонска поетеса и на моментот кога женскиот глас тивко, но сигурно, влегува во книжевната историја на Скопје и Македонија.

ПРОЧИТАЈ ПОВЕЌЕ

Куќата на семејството Рубен

Локација: Центар, Градски парк (Дebar Маало), Скопје, РС Македонија
Адреса: Агол помеѓу бул. „Илинденска“ и ул. „Наум Наумовски – Борче“

Куќата на семејството Рубен се наоѓа во срцето на Дебар Маало и претставува значаен дел од урбаната и културната историја на Скопје. Изградена во 1927 год. од реномираниот архитект Иван Артемушкин, таа претставува еден од најемблематичните примероци на еклектичната архитектура, карактеристична за периодот меѓу двете светски војни, со елегантно расчленет волумен и пластично обликувани фасади.

Објектот првично бил во сопственост на еврејското семејство Рубен, кое живеело тука до Втората светска војна. По војната, дел од куќата бил национализиран и станал дом на повеќе семејства, меѓу кои и

на **Љупка Арсова-Џундева (1934-2018), една од најнаградуваните филмски и театарски актерки и доајен на македонската драмска уметност.** Тоа придонело, можеби, дел од сцените на еден од првите македонски долгометражни филмови, „Мирно Лето“ од 1961 год., во режија на Димитрие Османли, во кој главна улога толкува Љупка Џундева, да бидат снимени токму во овој објект, отсликувајќи ја атмосферата во која се одвивал животот во некогашната палата, населена со многубројни различни жители. Приказот на палатата Рубен во култната комедија дополнително ја зацврстило нејзината културна вредност и симболика во рамки на урбаното ткиво на Скопје.

Куќата на семејството Рубен претставува редок пример на скопска градска архитектура што ја поврзува приватната семејна историја, културниот живот и филмската меморија на градот, преку делото на актерката Љупка Арсова-Џундева, оставајќи траен белег во колективната културна свест.

ПРОЧИТАЈ ПОВЕЌЕ

Љупка Џундева во сцена од култниот филм „Мирно Лето“ (1961 година)

Манастир „Успение на Пресвета Богородица“ - Матка

 Локација: Матка, Скопје, РС Македонија

Манастирот „Успение на Пресвета Богородица“ во Матка е подигнат во 14-от век на место каде постоел ранохристијански храм од 6 век. Како градба, претставува недвижно културно наследство, а како жив религиозен центар носи и нематеријална вредност преку вековната духовна традиција. Манастирот бил обновен во 1337 год. од страна на Бошко, феудален владетел во овој крај. По османлиското освојување бил запустен и повторно обновен во 1497 год. со поддршка на митрополитот Атанасиј и **ктиторката Милица** со синот Никола, со што претставува еден од поретките примери на жени-ктиторки во ортодоксниот свет.

Црквата е решена во облик на збиен впишан крст со централна купола поставена на осумстран тамбур, масивно сидана со тула и камен со вградени елементи од камена пластика од постариот храм. Во манастирот се зачувани сведоштва за монашки живот, меѓу кои и надгробната плоча на рабината божја Марија Велислава од 1372 год., како и почитувана икона на Богородица. Од 15-от век, во манастирот се развива книжевна и образовна дејност. Тука престојувал и преродбенскиот просветител Кирил Пејчиновиќ, кој токму во Матка, како игумен на манастирот, околу 1801 год., го напишал своето прочуено дело „Огледало“ (1816). Денес претставува активен женски манастир.

Манастирот „Успение на Пресвета Богородица“ во Матка е духовен и културен центар од 14 век, обновен од жена-ктиторка во 15-от век, со уникатна архитектура и силна традиција негувана до денес преку неговата активна улога во женското монаштво.

 ПРОЧИТАЈ ПОВЕЌЕ

 [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Manastir_Matka_\(7\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Manastir_Matka_(7).jpg)

 https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Манастир_Успение_на_Пресвета_Богородица_-_Матка_2015.jpg

Музеј на Македонија

Локација: Стара скопска чаршија, Скопје, РС Македонија
Адреса: ул. „Јосиф Михајловиќ“ бр. 7

Музејот на Македонија (1971-1976 год.) е изграден во рамки на постземјотресната обнова на Скопје, според проект на **архитектите Мимоза Несторова – Томиќ и Кирил Муратовски**. Како седиште на Историскиот и Етнолошкиот музеј, тој ја раскажува приказната за културниот и општествениот развој на Македонија. Сензитивноста на неговата локација, на терен во пад помеѓу Мустафа-пашината џамија и Куршумли Ан, е умешно решена преку неговата уситнета модуларна структура и павилјонска композиција, организирана околу отворен јавен простор – плато, преведувајќи го ориенталниот контекст на Старата скопска чаршија во прочистена, модерна архитектонска форма. Иако денес

просторот околу него е тивок, Музејот на Македонија останува едно од највредните културни и архитектонски обележја во земјата.

Авторката, архитект Мимоза Несторова – Томиќ, има важна улога во афирмацијата на жените во архитектурата, согледувајќи ја како културен наратив, а не само како техничка дисциплина. За својата плодна кариера (помеѓу останатото, автор е на урбанистичкиот проект за Старата скопска чаршија, стоковната куќа „Скопјанка“, кафулето „Менада“, комплексот „Градска порта“), добитник е на наградата за животно дело „Андреја Дамјанов“ (во 2011 год.), највисоко државно признание за придонес во архитектурата во земјата.

Музејот на Македонија е едно од клучните дела на постземјотресната обнова на Скопје и значаен јавен објект проектиран од жена-архитект, кој преку своето архитектонско решение, обликувано со модернистички јазик, го дефинира јавниот простор воспоставувајќи врска со историската атмосфера на Старата скопска чаршија.

 ПРОЧИТАЈ ПОВЕЌЕ

 Музеј на Македонија (Фото: Благоја Бајковски)

 Мимоза Несторова-Томиќ (Фото: К. Попов)

Народна Банка на РС Македонија

Локација: Центар, Скопје, РС Македонија
Адреса: бул. „Кузман Јосифовски – Питу“ бр. 1

Зградата на Народната банка (градена во периодот 1971–1975 год.) е еден од најемблематичните примери на модернистичката архитектура во постземјотресно Скопје. Таа претставува дел од урбанистичкиот проект „Градска Porta“ на јапонскиот урбанист Кензо Танге. Клучни особини на оваа значајна градба се јасните геометриски форми, робусните волумени, впечатливите армирано-бетонски конструктивни елементи, спротивставени со големите стаклени површини. Зградата се одликува со функционален дизајн ориентиран кон потребите на корисниците, како препознатлива особеност на модерната архитектура генерално, а конкретно и на стилскиот израз на

авторите, **архитектите Олга Папеш и Радомир Лаловиќ.**

Оваа зграда носи и силна феминистичка порака, потврдувајќи го присуството на жените во обликувањето на значајни јавни институции преку улогата на авторката, архитект Олга Папеш. Како физичко сведоштво за родова репрезентација, професионална видливост и трајно влијание на жените во архитектурата, објектот претставува симбол и инспирација за идните генерации. Преку него, женскиот архитектонски глас станува трајно вграден во современото урбано ткиво на градот како културно наследство и препознатлив дел од неговиот културен идентитет.

Додека постземјотресно Скопје се обновува и градот добива нов лик, архитектурата ја обликува неговата иднина, а делото на Олга Папеш се издвојува како тивок, но моќен симбол на видливост на женската креативна и професионална сила во доминантно машкиот архитектонски свет.

 ПРОЧИТАЈ ПОВЕЌЕ

 <https://womenarchitects.mk/authors/>

 www.hera.org.mk
 [@hera.macedonia](https://www.facebook.com/hera.macedonia)
 [@hera_assoc](https://www.instagram.com/hera_assoc)
 [@heramladi](https://www.instagram.com/heramladi)

 www.acpd.org.al
 [@ACPD Albania](https://www.facebook.com/ACPDAlbania)
 [@acpd.al](https://www.instagram.com/acpd.al)

 www.asocijaciasrh.rs
 [@ippfserbia](https://www.facebook.com/ippfserbia)
 [@center_for_population_policies](https://www.instagram.com/center_for_population_policies)